

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

“ALPOMISH” DOSTONIDA OBRAZLAR TIZIMI: QAHRAMONLIK VA BADIY TIPIZATSIYA

Mahmudova Mashhura Ilg‘orjon qizi

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universitetining filyologiya fakulteti o‘zbek tili va adabiyot yo‘nalishi 404-guruh talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘zbek xalq qahramonlik eposining nodir namunalaridan biri bo‘lgan “Alpomish” dostonidagi obrazlar tizimi qahramonlik va badiiy tipizatsiya nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. “Alplik” tushunchasining mifologik ildizlari, dostonning qadimgi turkiy epik an‘analardagi o‘rni hamda asosiy qahramonlar tipologiyasi yoritilgan. Alpomish obrazi “tanlangan” qahramon modeli, Barchin obrazi esa sodiq, aqlli va irodali ayol timsoli sifatida tipizatsiya qilingan. Shuningdek, dostonning salbiy (Ultontoz, Boysari) va yordamchi (Qorajon, Boychibor) obrazlarining badiiy funksiyasi ochib berilgan. Maqolada doston variantlari, ilmiy tadqiqot tarixi (xususan, V.M. Jirmunskiy, T. Mirzayev tadqiqotlari) va badiiy tipizatsiyada qo‘llanilgan giperbola, metafora, mifologik va realistik uyg‘unlik kabi vositalar tahlil qilingan.

Annotation

This article analyzes the system of characters in “Alpomish”, one of the rarest examples of the Uzbek heroic epic, from the perspective of heroism and artistic typification. The mythological roots of the concept of “alp” and the place of the epic in ancient Turkic epic traditions are highlighted. The image of Alpomish is typified as a “chosen” hero, while Barchin is portrayed as a loyal, intelligent and strong-willed woman. The artistic functions of negative (Ultontoz, Boysari) and auxiliary (Qorajon, Boychibor) characters are also revealed. The article examines

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

the variants of the epic, the history of its scholarly research (particularly the works of V.M. Zhirmunsky and T. Mirzaev), and the artistic devices used in typification, such as hyperbole, metaphor, and the fusion of mythological and realistic elements.

Kalit soʻzlar: “Alpomish” dostoni, obrazlar tizimi, alplik, qahramonlik tipizatsiyasi, ayol obrazi, salbiy obraz, yordamchi obraz, mifologik qatlam, badiiy giperbola

Keywords: “Alpomish” epic, character system, alplik, heroic typification, female image, negative character, auxiliary character, mythological layer, artistic hyperbole

“Alpomish” – oʻzbek xalq qahramonlik dostonlarining eng mashhur va nufuzli namunasi boʻlib, turkiy xalqlar (qoraqalpoq, qozoq, oltoy, tatar, boshqird) orasida keng tarqalgan. Dunyo estetik tafakkuri tarixida kamdan-kam uchraydigan favqulodda badiiy hodisa sifatida baholanadi. Doston asrlar davomida baxshilar tomonidan ogʻzaki kuylanib kelinmoqda [3]. Doston obrazlar tizimi – nafaqat epik qahramonlar galereyasi, balki xalqning ezgu orzu-ideallari, jamiyatning ijtimoiy-tarixiy bosqichlari va badiiy tafakkurining oʻziga xos aksidir [1]. Ushbu maqolada mazkur tizim qahramonlik va badiiy tipizatsiya nuqtai nazaridan tahlil etiladi.

“Alplik” tushunchasi va uning mifologik asoslari. Oʻzbek xalq dostonlarida “alp” – gʻayritabiiy kuch-qudratga ega, mardligi, jasorati va bunyodkorligi bilan ajralib turuvchi, xalq taqdiri bilan uygʻun boʻlgan qahramon timsolidir. “Alp” tushunchasi nafaqat jismoniy kuch, balki maʼnaviy yetuklik, tanlovlilik va homiy kuchlar bilan bogʻliqlikni ham anglatadi [1]. “Alplik tizimi”ga koʻra, qahramon tugʻilmasdan oq “tanlangan” hisoblanadi, kamolga yetish jarayonida toblanish va sinovlardan oʻtadi. Alpomish obrazi aynan shunday “tanlangan” va sinovlardan oʻtgan qahramon sifatida namoyon boʻladi [2]. Dostonning eng qadimgi qatlamlari

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

miloddan avvalgi yuz yilliklarga borib taqaladi; syujet tarkibida islomgacha bo‘lgan qarashlar va mifologik qatlam saqlanib qolgan. Og‘zaki epik an‘analarda bizgacha yetib kelgan nusxalar IX-X asrlarda shakllangan bo‘lsa-da, uning ildizlari ancha qadimgi davrlarga borib taqaladi [1]. O‘rta asr o‘g‘uz eposining muhim yodgorligi “Kitobi Dadam Qo‘rqut” tarkibidagi “Bamsi Bayrak” asari syujet va kompozitsiya qurilishi jihatidan “Alpomish”ga yaqin turadi. Bu esa “Alpomish” tipidagi qahramonlik eposining qadimgi turkiy an‘analarga asoslanganligini ko‘rsatadi [2]. Doston qo‘ng‘irot urug‘i boshliqlari – aka-uka Boybo‘ri va Boysarining farzandsizligi bilan boshlanadi. Alpomish, Barchin va Qaldirg‘ochning bir kunda tug‘ilishi doston boshlanishidagi muhim voqealardan biridir [3]. Alpomish obrazi: tanlangan qahramon tipi. Alpomish – jasur, vatanparvar, sadoqatli va mard qahramon sifatida tipizatsiya qilingan. U o‘z yurtini dushmanlardan himoya qiladi, yori Barchinni olib keladi, yetti yil tutqunlikda qolib, oti Boychibor yordamida zindondan qutuladi [3]. “Alplik tizimi”ning bosqichlari Alpomish misolida quyidagicha namoyon bo‘ladi:

1. Tanlanish: homiy eranlar nazarida tug‘ilishidan oldin “belgilanadi” [1].
2. Toblanish va sinovlar: yetti yillik tutqunlik, jangovar sinovlar va boshqa qiyinchiliklar [3].
3. Alpligini tan olish: doston avvalida “yoy otish” musobaqasi orqali tasvirlanadi [3].
4. Yangi saltanat barpo etish: doston oxirida Alpomish o‘z yurtida adolat va tartibni tiklaydi [3].

Doston talqiniga ko‘ra, yer yuzidagi tartibning buzilishi koinot va yer osti dunyosi tartibini ham izdan chiqaradi; shu sababli homiy eranlar bu jarayonga aralashib, o‘z vakili Alpomishni tanlaydi [1]. Dostonning qadimgi qatlamlari qo‘ng‘irot qabilasining turli hududlarga siljishi jarayonlarining badiiy talqinini aks ettiradi. Alpomish obrazi ma‘lum darajada tarixiy lashtirilgan bo‘lsa-da, unda mifologik va

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

epik an'analar yetakchilik qiladi. Barchin va ayol obrazi tipizatsiyasi. Barchin – dostonning yetakchi ayol obrazidir. U Alpomishga beshikkerti qilinadi (go'dakligidayoq unashiriladi) va doston davomida sevgisiga sodiq qoladi [3]. Barchin obrazi oddiy ayol qiyofasidan tashqariga chiqadi: u aqlli, topqir va irodali xotin-qiz timsoli sifatida tipizatsiya qilingan. Alpomishni izlash va tanlash jarayonida qo'ygan shartlari uning donoligi va epik qahramonga munosib turmush o'rtog'i bo'la olishini ko'rsatadi [4]. Dostonning III qismida Barchinning zo'ravon Ultontoz bilan majburiy to'yi tasviri uning qiyinchiliklarga qaramay sadoqatini saqlab qolganligini namoyish etadi.

Salbiy va yordamchi obrazlar. Salbiy obrazlar tizimi asosan Ultontoz va Boysari orqali ochiladi. Ultontoz – kuch, zulm va makr timsoli; Alpomish tutqunlikda bo'lgan vaqtda Barchinni majburan nikohlashga urinib, Alpomish qaytgach mag'lub bo'ladi [3]. Boysari – Boybo'ring ukasi, qalmoq eliga ko'chib ketgan qahramon; uning akasidan arazlab, o'n ming uyli elat bilan ko'chishi urug' ichidagi nizo, g'urur va xiyonat kabi salbiy xislatlarni aks ettiradi [2].

Yordamchi obrazlardan Qorajon – Alpomishning sodiq do'sti va safdoshi; unga maslahat beradi, dushmanga qarshi birga jang qiladi. Bu tip orqali do'stlik, birodarlik va o'zaro yordam g'oyalari ilgari suriladi [4]. Boychibor – Alpomishning jangovar oti; nafaqat transport vositasi, balki aqlli, sodiq va ba'zida gapiruvchi hamroh sifatida tipizatsiya qilingan. Alpomish yetti yil zindonda qolganda, Boychibor unga yordamga keladi. "Alplik tizimi"da qahramonning oti ham xuddi egasi kabi toblanish va sinovlardan o'tadi [3].

Mifologik va realistik uyg'unlik hamda badiiy vositalar. Dostonda mifologik va realistik tasvir uyg'unlashgan: bir tomondan, g'ayritabiiy kuch-quvvat, homiy eranlar bilan bog'liqlik, bashorat va tush ko'rish kabi mifologik elementlar; ikkinchi tomondan, hayotiy sinovlar, turmush tarzi va ijtimoiy munosabatlarning realistik asosda tasvirlanishi [1]. Qahramonlarning jasorati, kuch-qudrati va

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

sinovlari giperbolik shaklda (“o‘tda kuymas, qilich o‘tmas, miltiq o‘qi botmas” kabi formulali iboralar) berilgan. Badiiy tilda mubolag‘a, takror, metafora va boshqa poetik san’atlardan keng foydalanilgan [5].

Doston variantlari va ilmiy tadqiqot tarixi. “Alpomish” variantlari 1922-yildan boshlab yozib olinadi. Hozirga qadar Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li, Mahammadqul Jonmurod o‘g‘li Po‘lkan, Berdi baxshi, Saidmurod Panoh o‘g‘li, Bo‘ri baxshi va boshqa o‘ttizdan ortiq baxshilardan qirqaqa yaqin variant yozib olingan [2]. Mashhur rus olimi V.M.Jirmunskiy dostoni tadqiqotiga katta hissa qo‘shgan; unga ko‘ra, dostonni o‘rganish uch yo‘nalishda olib borilgan: variantlarni yozib olish, ularni nashrga tayyorlash va ilmiy tahlil [1]. Ushbu variantlar ichida badiiy jihatdan eng yuksagi Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li (Bulung‘ur dostonchilik maktabining atoqli vakili) variantidir; u ko‘plab tadqiqotlar uchun asos bo‘lib xizmat qilgan.

Xulosa. “Alpomish” dostonidagi obrazlar tizimi – Alpomishning jasur va tanlangan alp, Barchinning dono va sodiq ayol, Ultontoz va Boysarining zulm va xiyonat, Qorajon va Boychiborning sadoqat va do‘stlik sifatida tipizatsiya qilinishi – o‘zbek xalq epik tafakkurining yuksak namunasidir. Dostonning badiiy tipizatsiyasida mifologik va realistik uyg‘unlik, giperbolizatsiya, poetik san’atlar va dialektal elementlar o‘z ifodasini topgan. Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li varianti eng mukammal variant sifatida o‘zbek epik merosining oltin fondidan joy olgan. Dostonni o‘rganish folklor va adabiyotshunoslik bilan birga, etnologiya, madaniyat tarixi va ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan ham dolzarb ahamiyatga ega [5].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jirmunskiy, V. M. Türk kahramanlık destanları (I.- II. bölüm): Manas Destanı'nın incelenmesine giriş ile Alpamış destanı ve kahramanlık masalı. Çev. M. İsmail, H. A. Erol. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
2. Mirzayev, T. “Alpomish” dostonining o‘zbek variantlari. Toshkent: Fan, 1968.

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

-
3. “Alpomish” [O‘zbek xalq qahramonlik dostoni. Aytuvchi: Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li]. Toshkent: Sharq, 1998.
 4. Mirzayev, T. “Alpomish” [So‘z boshi va izohlar bilan nashrga tayyorlovchi T. Mirzayev]. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1969.
 5. Yo‘ldoshev, Q. “Alpomish” talqinlari. Toshkent: Ma’naviyat, 2002.